

Quickscan flora en fauna

Herinrichting centrum Best

Fase 1

Door:
Bart Hendrikx

ECOLOGICA

In opdracht van:
Gemeente Best

Mei 2011

Colofon

Door:
Ecologica
Rondven 22
6026 PX Maarheeze
tel: 0495 - 46 20 70
fax: 0495 - 46 20 79
info@ecologica.eu
www.ecologica.eu

In opdracht van:
Gemeente Best
Postbus 50
5680 AB Best

Projectnr. P2011/42

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, microfilm, fotokopie of op welke andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en auteurs.
Ecologica is niet aansprakelijk voor directe of gevolgschade die voortvloeit uit toepassing van de conclusies, aanbevelingen en resultaten uit dit rapport en overige werkzaamheden van Ecologica. Opdrachtgever vrijwaart Ecologica in deze tevens voor aanspraken van derden.

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE.....	3
VOORWOORD	4
1. INLEIDING	5
1.1. Flora- en faunawet en ruimtelijke planvorming	5
1.2. Onderzoeksaanpak.....	7
2. GEBIEDSBESCHRIJVING.....	9
3. GEPLANDE MAATREGELEN	12
4. BESCHERMDE FLORA EN FAUNA.....	13
5. CONCLUSIES.....	16
6. AANBEVELINGEN.....	17
BRONNEN.....	18

VOORWOORD

De gemeente Best wil het centrum van de gemeente gaan herinrichten. Afhankelijk van het voorkomen van beschermde flora en fauna is voor het uitvoeren van de werkzaamheden ontheffing nodig in het kader van de Flora- en Faunawet. In het kader van de Flora- en faunawet is er een quickscan uitgevoerd naar de mogelijke effecten van deze werkzaamheden op beschermde flora en fauna. Daarnaast wordt bepaald of voor deze soorten een ontheffingsaanvraag noodzakelijk is.

Opdrachtgever voor het project is de gemeente Best met J. Crommentuijn als contactpersoon. Vanuit Ecologica zijn de werkzaamheden uitgevoerd door Bart Hendrikx.

1. INLEIDING

Naar aanleiding van de geplande herinrichting van het centrum van de gemeente Best is een quickscan uitgevoerd om de (mogelijke) aanwezigheid van beschermde soorten dieren en planten in het kader van de Flora- en faunawet vast te stellen. De resultaten van dit onderzoek geven aan of de geplande maatregelen nadelig kunnen zijn voor beschermde soorten. Zo ja, dan wordt aangegeven voor welke soorten in het kader van de Flora- en faunawet ontheffing moet worden aangevraagd.

1.1. Flora- en faunawet en ruimtelijke planvorming

De bescherming van specifieke soorten is in Nederland geregeld via de Flora- en Faunawet (1 april 2002). Dit is een raamwet gebaseerd op reeds bestaande Nederlandse soortbeschermingswetten en zorgt voor de implementatie van de Europese Habitatrichtlijn en de Europese Vogelrichtlijn. Doel van de Flora- en faunawet is dan ook om het voortbestaan van honderden van de 40.000 in Nederland voorkomende planten- en diersoorten te garanderen. Onder de beschermde soorten vallen voor het grootste deel alle van nature in Nederland voorkomende zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën en een groot aantal vissen. Daarnaast nog redelijk wat planten en enkele veelal zeldzame ongewervelden en schaal- en schelpdieren die niet onder de Visserijwet vallen.

Consequentie van deze wet is dat een ontheffing moet worden aangevraagd als door activiteiten een beschermde soort of leefgebied van een beschermde soort kan worden aangetast. Ruimtelijke ingrepen hebben verschillende consequenties. Zo kan er o.a. verstoring, versnippering of vernietiging van leefgebieden optreden. Een activiteit in het projectgebied kan daarnaast ook directe en indirecte negatieve effecten hebben op beschermde soorten in de omgeving.

Vertraging in het planproces hoeft niet plaats te vinden indien tijdig wordt gestart met onderzoek in het kader van de ontheffingsaanvraag. Ook kan de procedure worden vereenvoudigd door de planning van de werkzaamheden af te stemmen op de periode waarin de soorten het minst kwetsbaar zijn. Zo kunnen de negatieve effecten van de maatregelen tot een minimum worden beperkt.

Verbodsbepalingen:

Iedere initiatiefnemer voor een ruimtelijke ingreep heeft de plicht zich te houden aan de verbodsbepaling uit de Flora- en faunawet. Globaal komt het er op neer dat alle handelingen die een negatieve invloed hebben op beschermde soorten in principe verboden zijn (zie kader 1).

Daarnaast heeft iedere initiatiefnemer ook een zorgplicht. Dit houdt in dat iedereen betrokken bij het

Kader 1

Samenvatting van de verbodsbepalingen in de Flora- en faunawet:

- Het is verboden beschermde planten te vernielen, te beschadigen, te ontwortelen of op enigerlei wijze van hun groeiplaats te verwijderen;
- Het is verboden beschermde dieren te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen;
- Het is verboden beschermde dieren opzettelijk te verontrusten;
- Het is verboden nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van beschermde dieren te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren;
- Het is verboden eieren van beschermde dieren te zoeken, te rapen, uit het nest te nemen, te beschadigen of te vernielen.

project zó dient te handelen, of juist deze handelingen na te laten, dat de in het wild voorkomende plant- en diersoorten daarvan géén of zo min mogelijk hinder ondervinden.

In bijna ieder projectgebied is wel een beschermde soort aanwezig of te verwachten, omdat er ook zeer algemene soorten beschermd zijn. Dit betekent dat de hierboven genoemde verbodsbepalingen daarom vrijwel altijd van toepassing kunnen zijn op elk project. Concreet houdt dit in dat er dus vrijwel altijd een onderzoek moet worden uitgevoerd waarin wordt vastgesteld of negatieve effecten te verwachten zijn op beschermde soorten.

AMvB artikel 75

Op 23 februari 2005 is de “AMvB artikel 75” van de Flora- en faunawet in werking getreden. De beschermde soorten van de Flora- en faunawet worden in de AMvB in drie verschillende beschermingsniveaus verdeeld: streng beschermde soorten, algemene soorten en overige soorten (zie kader 2) (EL & I, 2005).

Kader 2

streng beschermd	bijzondere beschermde soorten die staan in bijlage 3 van de AMvB (incl. Rode lijst categorie bedreigd, ernstig bedreigd of verdwenen) en/of in de Habitatrichtlijn op bijlage 4.
overig beschermd	soorten die niet onder niveau 1 en 3 vallen.
algemeen	zeer algemene soorten (genoemd in de bijlage van de AMvB).

De AMvB regelt een vrijstelling voor algemeen voorkomende beschermde soorten voor drie categorieën van activiteiten:

- bestendig beheer en onderhoud
- bestendig gebruik
- ruimtelijke ontwikkeling en inrichting

Als de maatregelen onder één van deze categorieën vallen, is een ontheffingsaanvraag voor algemene beschermde soorten niet nodig. Als er volgens een goedgekeurde gedragscode wordt gewerkt, is ook geen ontheffing nodig voor de normaal beschermde (overige) soorten. Voor vogels moeten de maatregelen buiten het broedseizoen worden uitgevoerd, ofwel er moet worden gewerkt volgens een goedgekeurde gedragscode. Alleen voor streng beschermde soorten is vrijwel altijd een ontheffing nodig. Ook als de maatregelen niet vallen onder de bovengenoemde drie categorieën is altijd een ontheffing nodig.

Toetsing

Het verschil tussen de beschermingsniveaus zit verder in de toetsing die plaatsvindt om de ontheffingsaanvraag te beoordelen. Deze is veel uitgebreider bij streng beschermde soorten en bij vogels. Bij de zeer algemene soorten en overige beschermde soorten wordt alleen getoetst of de werkzaamheden het voortbestaan van de soort niet in gevaar brengen.

Voor streng beschermde soorten en vogels wordt een uitgebreide toets uitgevoerd, die globaal bestaat uit:

- de maatregelen mogen het voortbestaan van de soort niet in gevaar brengen.
- er is geen alternatief voor de maatregel.
- met de maatregel wordt een maatschappelijk belang gediend, conform een specifieke lijst.
- er moet zorgvuldig worden gehandeld.

Dienst Regelingen van het Ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie (=EL & I) toetst een ontheffingsaanvraag eerst op volledigheid en legt de aanvraag voor inhoudelijk advies voor aan de regiodirectie van EL & I. EL & I beoordeelt vervolgens op juistheid en actualiteit van verspreidingsgegevens, effectinschatting, gevolgen van de ingreep voor de gunstige staat van instandhouding van de betreffende beschermde soorten, maar ook het verkennen van alternatieven en het afwegen van belangen (Broekmeyer et al., 2003). Dit advies wordt vervolgens voorgelegd bij Dienst Regelingen, die wel of niet de

onthefing verleent. Dienst Regelingen neemt in principe binnen 8 weken een besluit over de ontheffingsaanvraag. Deze termijn kan verlengd worden tot 6 maanden wanneer daar aanleiding toe is. De praktijk van de afgelopen jaren wijst uit dat een termijn van 5-6 maanden regelmatig voorkomt.

1.2. Onderzoeksaanpak

Omdat vooraf niet kan worden voorzien of een ontheffingsaanvraag nodig is, valt de aanpak uiteen in twee fasen. Indien geen ontheffingsaanvraag noodzakelijk is, hoeft fase 2 niet te worden uitgevoerd. Dit rapport doet verslag van fase 1 waarin wordt onderzocht voor welke ingrepen een ontheffingsaanvraag nodig is.

Fase 1:

1. Gebiedsbezoek

Gedurende een gebiedsbezoek op vrijdag 20 mei 2011 is een overzicht opgesteld van aanwezige biotooptypen en beplantingen met hun omvang. Waarnemingen van beschermde soorten zijn genoteerd. Een gebiedsomschrijving wordt weergegeven in hoofdstuk 2.

2. Uitvoeringsmaatregelen

Er is kort omschreven welke maatregelen in het plangebied zullen plaatsvinden en, voor zover bekend, in welk seizoen ze zullen worden uitgevoerd. Op basis hiervan is gekeken op welke soortgroepen effecten te verwachten zijn. Een beknopt overzicht van de maatregelen wordt gegeven in hoofdstuk 3.

3. Bronnenonderzoek

Omdat één gebiedsbezoek onvoldoende is om een volledig beeld te krijgen van de aanwezige beschermde flora en fauna is tevens een bronnenonderzoek uitgevoerd naar beschikbare veldgegevens. Op waarneming.nl zijn geen relevante gegevens gevonden. Alle verzamelde gegevens zijn meegenomen in de analyse.

4. Interpretatie voorkomen beschermde soorten

Aan de hand van de aanwezige biotopen en biotoopkwaliteit is ingeschat welke beschermde soorten in het onderzoeksgebied aanwezig zijn, naast de waargenomen soorten. Dit is gedaan op basis van 'expert judgement'. Het gaat hier om soorten die daadwerkelijk voorkomen op de locaties waar de maatregelen effect op kunnen hebben. Ook is bekeken of indirecte effecten te verwachten zijn. Aangegeven is of locaties gebruikt worden als permanent leefgebied, foerageergebied, overwinteringsgebied etc. Een overzicht van alle waargenomen en te verwachten beschermde soorten is te vinden in hoofdstuk 4. Indien aanvullend onderzoek noodzakelijk is, wordt dit geadviseerd.

5. Inschatten noodzaak ontheffingsaanvraag

Per aanwezige of te verwachten soort is aangegeven onder welk beschermingsniveau deze valt. Tenslotte wordt beknopt aangegeven wat de te verwachten effecten van de maatregelen op de aanwezige beschermde soorten zijn. Op basis hiervan wordt ingeschat of een ontheffingsaanvraag nodig is.

Fase 2:

6. Maatregelen en maatschappelijk belang

In deze fase is het nodig de maatregelen en de periode waarin de maatregelen zijn gepland concreet uit te werken en te motiveren.

Indien soorten waarvoor ontheffing wordt aangevraagd streng beschermd zijn, moet ook gemotiveerd worden wat het maatschappelijk belang is van de ingrepen. Bovendien moet de locatiekeuze dan ook nader worden gemotiveerd (ontbreken van alternatieven).

7. Effecten op beschermde soorten

Op basis van de onderzoeksgegevens moet verder worden uitgewerkt wat de effecten zijn van de uit te voeren maatregelen op de aanwezige beschermde flora en fauna, op individueel niveau en op populatieniveau. Hierbij moet rekening gehouden worden met drie aspecten, namelijk de populatieomvang, het verspreidingsgebied en de natuurlijkheid van de situatie.

8. Mitigatie en compensatie

Indien er significante effecten op aanwezige beschermde soorten zijn te verwachten, moet worden aangegeven hoe deze effecten kunnen worden verzacht (= mitigeren). In tweede instantie moet er gekeken worden naar compensatie indien mitigerende maatregelen onvoldoende zijn.

Indien van toepassing zullen de resultaten van de analyses van fase 2 in een vervolgrapport worden verwerkt, dat dient als toelichting op de ontheffingsaanvraag.

2. GEBIEDSBESCHRIJVING

Ligging

Het onderzoeksgebied ligt in het centrum van Best. Het plangebied wordt begrensd door de Hoofdstraat, Den Ekker, Raadhuisplein en Nazarethstraat. Het onderzoeksgebied ligt in het kilometerhok met Amersfoortcoördinaten 155 – 391.

Figuur 1: plangebied

Beschrijving

Het onderzoeksgebied bestaat geheel uit stedelijk gebied dat voor het grootste deel is verhard. Een natuurlijke begroeiing is vrijwel niet aanwezig met uitzondering van kleine braakliggende hoekjes. Overig groen betreft plantsoen met cultuurgroen en kleine voortuintjes. Daarnaast zijn er bomen aanwezig zoals platanen en lindes. De bebouwing bestaat voor een groot deel uit hoogbouw. Oude of sterk vervallen bebouwing is niet aanwezig.

Figuur 1: Deel onderzoeksgebied

Figuur 2: Nazarethstraat

Figuur 3: Stadhuis

3. GEPLANDE MAATREGELLEN

Voor de herinrichting van het onderzoeksgebied zullen een aantal maatregelen getroffen moeten worden. Deze maatregelen kunnen van invloed zijn op de aanwezige flora en fauna. Er is nog geen concreet allesomvattend plan van de werkzaamheden. De uit te voeren maatregelen zullen naar verwachting betrekking hebben op:

- verwijderen van begroeiing
- grondwerkzaamheden
- wijziging infrastructuur en nutsvoorzieningen
- sloop van één gebouw en nieuwbouw

Toelichting:

In het kader van de wetgeving vallen de maatregelen onder de categorie ruimtelijke inrichting en ontwikkeling (AMvB art. 75).

Indien een ontheffingsaanvraag noodzakelijk is (fase 2), moeten de maatregelen meer in detail worden beschreven en moet worden aangegeven wanneer iedere maatregel wordt uitgevoerd.

4. BESCHERMDE FLORA EN FAUNA

Algemeen

In dit hoofdstuk worden alle beschermde soorten genoemd die in het onderzochte gebied of in de directe omgeving zijn waargenomen of te verwachten. Het betreft hier soorten die voorkomen in de biotopen die bij de gebiedsbeschrijving zijn genoemd. Indirecte effecten zijn hierin meegenomen.

Verspreidingsgegevens

Naast eigen waarnemingen en inschattingen is vooral gebruik gemaakt van de gegevens uit Waarneming.nl. Verder is er gebruik gemaakt van de algemene literatuur.

Toelichting

In de volgende paragrafen worden per soort steeds de volgende gegevens vermeld:

- Naam
- Jaar Het meest recente jaar waarin de soort daadwerkelijk is waargenomen
- Gebiedsfunctie De functie die het gebied heeft voor de betreffende soort.
Onderscheiden worden:
Flora
 - Mogelijke groeiplaats
 - Groeiplaats
 Fauna
 - Mogelijk leefgebied
 - Waarschijnlijk leefgebied
 - Leefgebied
 - Mogelijk foerageergebied
 - Waarschijnlijk foerageergebied
 - Foerageergebied
- Beschermingsstatus
 - FF 1 = Algemeen
 - FF 2 = Beschermd
 - FF 3 = Streng beschermd

In de paragrafen wordt ook ingegaan op de waargenomen en te verwachten beschermde soorten per soortgroep. Bij zoogdieren wordt apart ingegaan op grondgebonden zoogdieren en vleermuizen, vanwege hun verschil in leefwijze en daarmee te verwachten effecten van de maatregelen. Er wordt per soortgroep gemotiveerd of een ontheffingsaanvraag noodzakelijk is en zo ja, voor welke soorten.

Planten

Tijdens het veldbezoek zijn geen beschermde planten waargenomen. Gezien het intensief onderhouden en verharde karakter van het gebied worden er geen (strenger) beschermde planten verwacht. Alleen een enkele algemene brede wespenorchis (*Epipactis helleborine*) is mogelijk over het hoofd gezien. Voor deze soort geldt een algemene vrijstelling bij ruimtelijke ontwikkeling en inrichting en waarnaar ook geen nader onderzoek hoeft te worden verricht.

Grondgebonden zoogdieren

Te verwachten valt dat enkele beschermde grondgebonden zoogdiersoorten het gebied en de omgeving ervan als leef- en/of foerageergebied gebruiken. Gezien het stedelijke en grotendeels verharde karakter zullen dit slechts enkele, niet kritische, algemene soorten betreffen. Voor kleinere soorten, zoals muizen en mollen, kan door berijding met machines

en de inrichting van het terrein ook leefgebied verloren gaan. Individuen kunnen dus ernstig benadeeld worden, maar op populatieniveau zijn voor geen enkele soort effecten te verwachten. Voor deze soorten geldt een algemene vrijstelling (art. 75 Flora- en faunawet) bij ruimtelijke ontwikkeling en inrichting zoals hier het geval is. Nader onderzoek of ontheffing is niet nodig.

Vleermuizen

Op basis van de terreinkenmerken zijn een aantal vleermuissoorten binnen het onderzoeksgebied te verwachten. De te verwachten soorten zijn in onderstaande tabel weergegeven.

Naam	Jaar	Gebiedsfunctie	FF 1	FF 2	FF 3
gewone dwergvleermuis (<i>Pipistrellus pipistrellus</i>)	-	waarschijnlijk leefgebied			x
laatvlieger (<i>Eptesicus serotinus</i>)	-	mogelijk leefgebied			x
rosse vleermuis (<i>Nyctalus noctula</i>)	-	mogelijk foerageergebied			x

Gewone dwergvleermuis en laatvlieger gebruiken gebouwen als vaste rust- en verblijfplaats. De gebouwen binnen het onderzoeksgebied kunnen dan ook in gebruik zijn bij vleermuizen. De bomen binnen het onderzoeksgebied zijn of te jong of bevatten geen holtes, schuieren of lozittend schors. Hier worden dan ook geen verblijfplaatsen in verwacht. Het belang van het gebied als foerageergebied wordt als gering ingeschat. Eventueel aanwezige vaste vliegroutes kunnen naar verwachting eenvoudig worden verelgd. Deze worden evenwel niet verwacht. Aangezien er gebouwen gesloopt zullen worden zal nader onderzoek naar vleermuizen uit moeten wijzen wat het belang van het gebied is voor vleermuizen.

Vogels

Tijdens het veldbezoek is gelet op soorten die hun nest meerdere jaren gebruiken en waarvan de nesten ook buiten het broedseizoen worden aangemerkt als vaste verblijfplaats. Deze zijn binnen het onderzoeksgebied niet aangetroffen. Mogelijk dat in het onderzoeksgebied wel (jaarrond beschermd) nesten van huismus en gierzwaluw aanwezig zijn. Deze worden niet verwacht in het te slopen gebouw. Er worden voor zover bekend geen werkzaamheden uitgevoerd die een negatief effect hebben op mogelijk aanwezige nestlocaties. Mocht dit wel het geval zijn dient er gezorgd te worden voor alternatieve nestgelegenheid binnen het onderzoeksgebied.

Wettelijk gezien kan er voor broedvogels binnen het broedseizoen vrijwel nooit een ontheffing worden verleend. Daarom is het van groot belang met deze dieren rekening te houden. Dit betekent dat graafwerkzaamheden en maatregelen waarbij vegetatie wordt verwijderd in principe buiten het broedseizoen plaats moeten vinden. Verder moet worden voorkomen dat zich in de kale situatie toch broedvogels vestigen zolang er nog maatregelen worden genomen.

Amfibieën

Tijdens het veldbezoek zijn geen amfibieën waargenomen. Het onderzoeksgebied is geheel niet interessant voor amfibieën. Er is nauwelijks sprake van een natuurlijke begroeiing en er is geen water aanwezig. Mogelijk dat een enkel zwervend individu zich op enig moment binnen het onderzoeksgebied bevindt. Dit zal echter een algemeen beschermd soort betreffen waarvoor in het kader van de werkzaamheden een algehele vrijstelling geldt. Nader onderzoek of een ontheffing is dan ook niet nodig.

Reptielen, vissen en ongewervelden

In het onderzoeksgebied zijn recent geen beschermde reptielen, vissen of ongewervelden waargenomen. Gezien de biotoopvoorkeur zijn deze in het onderzoeksgebied ook niet te verwachten. Nader onderzoek of een ontheffingsaanvraag is dan ook niet nodig.

5. CONCLUSIES

Planten

Binnen de grenzen van het onderzoeksgebied wordt hoogstens één beschermde soort verwacht. Dit is een algemene beschermde soort waarvoor voor de geplande werkzaamheden geen ontheffing hoeft te worden aangevraagd.

Zoogdieren

Voor grondgebonden zoogdieren zijn alleen effecten te verwachten op vaste rust- en verblijfplaatsen van algemene beschermde soorten. Met betrekking tot de geplande maatregelen en ontwikkelingen geldt voor deze soorten een algemene vrijstelling, waardoor het aanvragen van een ontheffing niet nodig is.

Er kunnen enkele beschermde vleermuissoorten in het onderzoeksgebied voorkomen en mogelijk worden geschaad als gevolg van de werkzaamheden. Nader onderzoek is daarom nodig.

Vogels

Het is noodzakelijk maatregelen die van invloed zijn op broedvogels buiten het broedseizoen uit te voeren. Jaarrond beschermde nesten kunnen aanwezig zijn in de gebouwen maar ondervinden naar verwachting geen effecten van de werkzaamheden. In het te slopen gebouw worden geen jaarrond beschermde nesten verwacht.

Amfibieën

Het onderzoeksgebied is van zeer marginaal belang voor amfibieën. Een eventueel aan te treffen amfibie zal betrekking hebben op zwervende exemplaren. Nader onderzoek of een ontheffing is niet nodig.

Reptielen, vissen en ongewervelden

Er zijn geen beschermde reptielen, vissen of ongewervelden aanwezig of te verwachten in het onderzoeksgebied. Een ontheffingsaanvraag hiervoor is niet nodig.

Uitvoer fase 2

Nader onderzoek naar vleermuizen wordt aangeraden.

6. AANBEVELINGEN

Los van de conclusies dienen de volgende aanbevelingen te worden gevolgd:

- Beschermde broedvogels kunnen in het gebied voorkomen tussen de aanwezige vegetatie. Daarom is het van groot belang met het broedseizoen van deze beschermde vogelsoorten rekening te houden. Dit betekent dat maatregelen waarbij vegetatie wordt verwijderd buiten het broedseizoen moeten plaatsvinden om verstoring te voorkomen. De kans dat er helemaal geen vogels broeden is namelijk klein. EL & I geeft als richtlijn voor het broedseizoen de periode half maart tot half juni. Algemeen wordt aangehouden dat het broedseizoen van de meeste vogels loopt van half maart tot half juli. Om rekening te houden met een klein aantal soorten die eerder of later broeden wordt aangeraden tussen half februari en eind augustus géén maatregelen te treffen. Indien besloten wordt ertoe over te gaan om het gebied vóór de broedtijd kaal te maken en vervolgens in de broedtijd door te werken, is het van belang ervoor te waken, dat er zich in de nieuwe kale situatie geen nieuwe broedgevallen voordoen zolang er nog maatregelen moeten worden uitgevoerd. Sluit de aanwezigheid van nesten uit tijdens alle fasen van de werkzaamheden.
- De zorgplicht dient ook voor andere organismen in acht te worden genomen. Dit houdt in dat er volgens normaal gebruik zorgvuldig gewerkt moet worden, waarbij indien mogelijk verstoring wordt voorkomen. Actief doden van dieren is altijd verboden.

BRONNEN

- **Broekhuizen, S., Hoekstra, B., Laar, V. van en Thissen, J.B.M (1992).** Atlas van de Nederlandse zoogdieren. KNNV uitgeverij.
- **Broekmeyer, M.E.A., Ottburg, F.G.W.A. en Kistenkas, F.H. (2003).** Flora- en faunawet. Toepassing van artikel 75 in de praktijk. Natuurplanbureau, werkdocument 2003/14.
- **Heusden, W.R.M. van en Vreugdenhil, S.J., (2006).** Handreiking Flora- en faunawet. Dienst Landelijk Gebied.
- **Limpens, H., Mostert, K en Bongers, W. (1997).** Atlas van de Nederlandse vleermuizen. KNNV uitgeverij.
- **LNV (2003).** Ondernemen en de Flora- en faunawet.
- **LNV (2005).** Buiten aan het werk? Houd tijdig rekening met beschermde dieren en planten!
- **Waarneming.nl**